

Četrto poglavje govori o diktatu in notranjih značilnostih listin (91–184). To poglavje je najdaljše v knjigi in – poznavalci me boste popravili, če se morda motim – to poglavje lahko mirno ocenimo kot prvi sistematični tiskani učbenik diplomatike v slovenskem jeziku. Na vse podrobnosti tega dragocenega poglavja Kosove knjige v tako kratkem prikazu seveda ni mogoče opozoriti. Povem naj le, da gre za izjemen pripomoček vsem, ki se tako ali drugače poklicno bavimo s proučevanjem, urejanjem in hranjenjem naših srednjeveških listin.

Zadnje **peto poglavje** je posvečeno **pisarni, pisarju in notarju** (185–209). Gre za poskus rekonstrukcije uradov, v katerih so na Kranjskem listine nastajale in predvsem za poskus identifikacije posameznih pisarjev in notarjev, ki so raziskovane listine tudi napisali in jih formalno oblikovali. Avtor v svojem delu sicer ugotavlja, da na Kranjskem do leta 1300 ni bilo »nobene relativno organizirane skupine oseb, pisarjev in notarjev, ki bi sestavljali in pisali listine za nekega izstavitelja v lastnem stilu« (185). Je pa na tako majhnem prostoru, kot ga v geografskem pogledu predstavlja Kranjska, zasledil presenetljivo veliko število pisarjev, ki so prišli od drugod in so po svoji službeni dolžnosti nato napisali to ali ono listino na ozemlju današnje Kranjske. To velja za pisarje oglejskih patriarhov, ki so bili duhovni gospodje slovenskega ozemlja vse do Drave, nekaj časa pa tudi svetni gospodje dela slovenskega ozemlja. To velja za pisarje freisinških škofov, ki so imeli svojo obsežno posest na Kranjskem s sedežem v Škofji Loki. To velja za pisarje briksenških škofov, zaradi njihove blejske posesti; za pisarje andeških grofov, ki so imeli središče svoje posesti v Kamniku, za pisarje vojvod Spanheimov, ki so bili na Kranjskem prisotni od 11. stoletja dalje, od srede 13. stoletja dalje pa so bili celo kranjski deželni gospodje; to velja za pisarje češkega kralja Otokarja II., tirolskih, goriških, ortenburških in vovbrških grofov, svibenskih gospodov in svobodnih Turjaških; to velja za pisarje samostanov, ki so s svojo posestjo ali z inkorporiranimi župnijami segli na Kranjsko (avtor imenoma navaja Vetrinj, Stično, Kostanjevico in Gornji Grad); to velja seveda tudi za kranjska mesta, med katerimi je nedvomno prednjačila Ljubljana.

Knjigi je dodan seznam 357 listin, ki jih avtor podrobneje analizira v svojem delu (210–227). Navedeni so uporabljivi viri in kratice (229–231), seznam literature (231–234), sinopsis v slovenskem in angleškem jeziku (235) in 19 slikovnih prilog listin.

In kaj naj rečem za konec? Morda to, da v tem delu še ni do kraja dorečena terminologija, da uporablja tuje izraze za pojme, za katere imamo lepo slovensko besedo (dieceza za škofijo), da je tu in tam kakšna tiskovna napaka (najbolj vidna je gotovo napačna letnica na naslovnici). Verjetno bi se dalo še debatirati o posameznih avtorjevih trditvah v knjigi (npr. o tisti, da so bili ženski samostani le pribelžališče za plemiška dekleta, ki se niso mogla poročiti). Toda to so malenkosti, o katerih pri takšni predstavitvi ne kaže izgubljati besed. Rad pa bi izrazil svoje občudovanje, da je kolegi Dušanu Kosu uspelo tako nehvaležno snov tako pregledno obdelati, jo prelititi v sprejemljivo knjižno obliko in nam jo posredovati v razumljivi obliki in jasnem jeziku. Rad bi mu izrekel iskrene čestitke in pristrčno zahvalo za tako lepo darilo slovenskim zgodovinarjem in slovenskim arhivskim delavcem.

(Predstavitev knjige v KIC-u v Ljubljani 17. maja 1995)

France M. Dolinar

Jože Mlinarič, **Stiška opatija 1136–1784**. Novo mesto : Dolenjska založba, 1995. 1156 strani.

Ob najnovejši knjigi univ. prof. dr. Jožeta Mlinariča o stiški opatiji mi prihajajo na misel besede starozaveznega misleca, ki se v prostem prevodu glase: »Vrle može hvalijo njihova dela, ... na veke ostane njih spomin in njih slava ne ugasne.« (Sir 44, 1–13). Knjiga o Stični nedvomno »hvali njenega avtorja«. Vsak, ki bo odslej govoril ali pisal o Stični, bo nujno moral vzeti v roke Mlinaričevo knjigo. In v njej bo imel kaj najti. Tako ni skrbi, da bi se zabilisal spomin na avtorja, ali da bi ugasnila slava Stične, o kateri je pisal.

Pred seboj imamo že drugo Mlinaričevo veliko monografijo o cistercijskih menihih na Slovenskem. Leta 1987 je v Kostanjevici na Krki izšla njegova knjiga z naslovom *Kostanjeviška opatija 1234–1786* (694 str.). Ob medsebojni primerjavi obeh knjig bi skorajda lahko rekli, da gre za drugo veliko poglavje istega dela. Knjigi se namreč med seboj dopolnjujeta in skupaj predstavljata zaokroženo celoto zgodovinske podobe življenja in dela cistercijanov na Slovenskem.

Knjiga sama je **razdeljena na pet delov**. Sprememo besedo h knjigi so napisali stiški opat p. Anton Nadrah (VIII.–IX.), France M. Dolinar (X.–XI.) in avtor sam (XII.–XIV.).

V prvem delu knjige spregovori avtor o nastanku, razvoju in organizaciji cistercijskega reda (17–30). V tem delu je pravzaprav razširil in dopolnil uvodni del prvega poglavja v svoji knjigi o cisterci Kostanjevici (3–16). V drugem delu istega poglavja pa je v knjigi o Kostanjevici spregovoril Mlinarič še o cistercijankah (17–18), o duhovnosti in liturgiji pri cistercijanih (19–28), o dušnopastirski dejavnosti (29–40), o njihovem literarnem snovanju (41–48), o prepisovalski dejavnosti cistercijanov in njihovih knjižnicah (49–59), o arhitekturi in umetnosti (61–72), o gospodarski dejavnosti (73–80), o številu članov v cistercijskih samostanih, o njihovem krajevnem, socialnem in narodnostnem poreklu (81–92), o izobraževanju članov cistercijskih konventov (93–101), ter o arhivskem gradivu in njegovi hrambi v cistercijskih samostanih in njegovi kasnejši usodi (103–109). Za boljše poznavanje celotne proble-

matike cistercijskega reda na splošno in seveda za pravilno vrednotenje mesta, ki ga je v tem kontekstu imela Stična, je nedvomno zelo koristno predhodno prebrati tudi to poglavje iz knjige o Kostanjevici.

Drugi del knjige je posvečen zgodovinskemu orisu življenja **stiške opatije od njenega rojstva leta 1136 do njene nasilne smrti leta 1784**. Ta del je razdeljen na pet poglavij, ki že v svojem naslovu opozarjajo na različno dinamiko življenja in dela stiških menihov:

1. Ustanavljanje stiškega samostana in opatije v prvem stoletju obstoja (33–80).
2. Stiški samostan v obdobju duhovnega in gospodarskega razcveta od prve polovice 13. do druge polovice 14. stoletja (81–160).
3. Stiški samostan v obdobju duhovne in gospodarske stagnacije od konca 14. do konca 15. stoletja (161–250).
4. Stiški samostan v obdobju duhovnega in gospodarskega nazadovanja in propadanja v 16. stoletju (251–456).
5. Stiški samostan v obdobju duhovne in gospodarske obnove od začetka 17. stoletja do ukinitve (457–805).

Vsako poglavje (razen prvega), je nato razdeljeno na **uvod**, v katerem avtor razloži razmere v Cerkvi in položaj cistercijanov v njej v obravnavanem obdobju. Govori nam o značilnostih reda in njegovi širitvi ter o odnosu do okolja, v katerem je deloval. Pod naslovom **Stiški samostan** pa nam avtor v kronološkem redu na podlagi ohranjene dokumentacije niza življenje in delo stiških menihov. Ta del je nedvomno do sedaj najpopolnejša kronika dogajanja na Dolenjskem ter v vseh tistih župnijah po Kranjskem in Štajerskem, ki so bile inkorporirane stiškemu samostanu. Obenem je Mlinaričeva knjiga najpopolnejši prikaz vpetosti današnjega slovenskega prostora v duhovnost in gospodarstvo, kulturno ustvarjanje in versko doživljanje, socialno dejavnost in filozofsko misel obsežne družine cistercijskega reda, ki je bila hkrati evropska in univerzalna, ki je v vsak predel tedanje Evrope prinesla krščanski univerzalizem in ga povezala z lokalnim partikularizmom, vse skupaj pa posrečeno združila v simbiozo časnega in večnega. To intimno povezanost med duhovnim in gospodarskim razcvetom na eni, ter duhovnim in gospodarskim propadanjem na drugi strani, zaslutimo že ob naslovih k posameznim poglavjem.

Ob potrpežljivem branju te skrbne in natančne analize (Mlinarič je nedvomno naš najboljši poznavalec primarnih virov in literature s področja monastične zgodovine), človek zasluži veličino cisterce v Stični, cisterce, ki je globoko vpeti v slovenski prostor kot naše prvo in dolgo najpomembnejše versko, cerkveno, duhovno, kulturno, gospodarsko in socialno središče. Preko opatije v **Reinu** pa njene vezi po »rodovni zvezi« od samega začetka sežejo v osrčje latinske Evrope in so njen sestavni del. Čim bolj se bližamo novejšemu času, tem več je gradiva in toliko obsežnejša so poglavja (prvo je npr. dolgo 80, zadnje pa kar 348 strani). Morda bi v teh dolgih tekstih bralcu nekoliko olajšali branje podnaslovi, npr. z razdelitvijo po opatih.

III. del. Mlinaričeve knjige je posvečen **dušnopastirski dejavnosti stiških menihov (809–850)**, njihovi **literarno-kulturni dejavnosti (851–872)** in **zgodovini reinske opatije** kot matice stiškega samostana (851–872).

Poglavje o dušnopastirski dejavnosti stiških menihov nam odstira duhovno podobo slovenskega prostora od visokega srednjega veka do jožefinskih reform. Pojasnjuje nam zapleteno pravno in cerkvenopravno razmerje med duhovno in svetno oblastjo in medsebojno odvisnost posameznih dušnopastirskih postojank do redovne in škofijske oblasti. Svoj tekst je avtor čudovito ilustriral s pregledno karto stiškemu samostanu pridruženih (inkorporiranih) župnij leta 1667 (str. 842/843). Zaradi razmeroma dobro obdelane literarno-kulturne dejavnosti stiških cistercijanov je to poglavje med najkrajšimi v knjigi (851–872), vendar nič manj izčrpno. Podrobne opombe ob robu teksta nas namreč seznanijo z bogastvom dodatne literature s tega področja.

V **IV. delu** je Mlinarič po svoji že ustaljeni praksi zbral podatke za vrsto stiških opatov (881–882) in orisal njihove biograme (883–889). Po abecednem redu je zbral vse razpoložljive podatke o stiških menihih, **najprej pred letom 1600** (891–907), skupaj s seznamei novincev (909) in hospitantov (911). V naslednjem seznamu pa so zbrani podatki o konventualih **po letu 1600** (913–944). Seznamu so prav tako dodani podatki o odpuščenih iz reda (947–948), o novincih (949) in o hospitantih (951–952). Seznam zaključuje ponatis Peregrinove ustanovne listine stiškega samostana iz leta 1136 (955–956) in objava listine privilegijev papeža Inocenca III. za samostan Stična z dne 21. marca 1215 (957–959). Slede povzetki v slovenskem (961–971), nemškem (973–984), francoskem (985–997) in angleškem jeziku (999–1010). Avtor je dodal še seznam arhivskih virov, literature in kratic (1011–1012). Z natančnostjo in podrobnostjo kazal krajevni (1013–1082) in osebnih imen (1083–1120) nas Jože Mlinarič že kar razvaja. Ob koncu knjige je naveden še seznam 272 črnobelih (1121–1131) in 147 barvnih fotografij (1132–1136). Podnapisi k fotografijam so v celoti prevedeni še v nemščino (1137–1155). Na strani 1156 je dodan seznam osmih preglednih kart.

Knjigo je oblikovala Maša Okršlar, fotografijo je prispeval Zvone Pelko, oprema in oblikovanje pa sta nastajali v Studio Visio-Ljubljana.

Težko je seveda ob tako obsežnem in temeljitem delu podrobneje spregovoriti o vsebini Mlinaričeve knjige o Stični. Saj je ne bi mogel povzeti lepše, kot je to storil sam v svojem avtorskem povzetku. Rad pa bi vendarle poudaril to, kar je uvodoma povedano v besedi »Stiški opatiji na pot«: Nobenega dvoma ni, da bo Mlinaričeva knjiga utrdila v naši zavesti navzočnost Stične kot najpomembnejšega srednje-

veškega cerkvenega in verskega središča pri nas in v srednji Evropi, saj je bila Stična kraj, kjer se je slovensko kulturno življenje v zadnjih dveh stoletjih srednjega veka, bodisi po pomenu njenega skriptorija, bodisi po samostanski umetnosti, dvignila na tedanjo evropsko raven. Na cerkvenem, verskem in gospodarskem življenju pa je Stična to vlogo v veliki meri ohranila vse do svoje nesrečne ukinitve v času Jožefa II. (XI.).

Vse potrebne zahvale tistim, ki so pomagali pri nastajanju in izdaji te knjige, je zapisal že avtor sam v svoji spremni besedi (XIII.–XIV.). Na tem mestu bi svojemu prijatelju Jožetu Mlinariču za njegovo izjemno delo, ki je izšlo prav za njegovo 60-letnico v mesecu marcu (13. marec 1935), rad iskreno čestital. Strokovno javnost bi rad opozoril, da je delo nedvomno zrelo za najvišje strokovno priznanje. Prijatelju Jožetu Mlinariču bi se rad javno zahvalil za njegov edinstven prispevek slovenskemu zgodovinopisju na področju nacionalne, cerkvene in še posebej monastične zgodovine, saj je knjiga o Stični za knjigami o kartuziji Pleterje (1982), o cisterci Kostanjevica (1987) in o kartuzijah Jurklošter in Žiče (1991) že četrta velika monografija o meniških samostanih na Slovenskem. Vemo, da Jože Mlinarič že snuje naprej. Da kot marljiva čebela pridno in tiho zbira gradivo za svoji naslednji knjigi. S knjigo o kartuziji Bistra bo zaključil drugo veliko poglavje monastične zgodovine pri nas, namreč poglavje o zgodovini kartuzijanov na Slovenskem. Zbira pa že tudi gradivo o samostanu dominikank v Studenicah pri Poljčanah, nedvomno eni najpomembnejših ženskih redovnih ustanov pri nas.

Naše zgodovinopisje ženskim samostanom praktično ne posveča nobene pozornosti. Sem in tja omeni sicer njihova imena, morda še letnico njihove ustanovitve, z njihovo navzočnostjo v slovenskem verskem, cerkvenem, kulturnem, gospodarskem in izobraževalnem življenju naših prednikov pa kot da ne ve kaj početi. Včasih slišimo naravnost omalovažujoče ocene na njihov račun, češ, da so bili ženski samostani le »pribežališča za plemiška dekleta, ki se niso mogla poročiti«. S svojo monografijo o samostanu dominikank v Marenbergu (Radlje ob Dravi) pa je prof. Mlinarič dokazal, da to preprosto ni res. Da so bili ženski samostani – z drugimi nalogami seveda kot moški, vendar zato nič manj pomembno in globoko – vpeti v slovenski prostor in našo duhovno, versko, kulturno, izobraževalno in gospodarsko preteklost. Zato je naravnost nerazumljiva brezbržnost slovenske strokovne, založniške in kulturno-politične javnosti, da za to vrsto literature nima nobenega poslušala. Četrto leto že hodimo z Mlinaričevim rokopisom o dominikankah v Marenbergu od založnika do založnika in ga ni v Sloveniji, ki bi hotel izdati knjigo o slovenskem ženskem samostanu, z izgovorom pač, da Ministrstvo za kulturo za to delo (že tri leta) ni pripravljeno dati potrebne subvencije. Tudi to je naša strokovna stvarnost danes.

Zato seveda še toliko večja zahvala Franciju Šaliju, da je knjigo o Stični uvrstil v svoj program. Občudujem njegov pogum, da je v tako kvalitetni obliki izdal monumentalno delo o Stični, ki bi bila nedvomno velik zalogaj tudi za kakšno večjo založbo kot je njegova.

France M. Dolinar

Ludwig Steindorff, **Memoria in Altrußland**. Untersuchungen zu den Formen christlicher Totensorge. Stuttgart 1994. 294 strani. (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa; 38)

Ludwig Steindorff je svoje habilitacijsko delo na westfalski Wilhelmovi univerzi v Münstru posvetil temi, ki je slovenskim bralcem malo znana, analizi »memoria« v stari Rusiji. Kaj so pravzaprav »memoria«? »Memoria« v ožjem pomenu besede je, po avtorjevi definiciji, liturgični spomin, ki vključuje žive in mrtve in jih povezuje v neko enotno skupnost (str. 22). »Memoria« pa lahko pomeni tudi posebno obliko ponavzočenja tistega, ki se ga posebej spominjamo, pomeni intenzivno, zavestno prizadevanje misliti na nekoga. To ponavzočenje seveda ne pomeni realne navzočnosti, prisotnosti tistega, ki ga »memoria« ponavzočuje. »Memoria« preprosto njegovo navzočnost nadomesti na neki duhovni ravni (str. 22–23).

V tej, na prvi pogled nenavadni literaturi 16. in 17. stoletja na ozemlju stare Rusije je avtor poleg njene duhovne in cerkvene dimenzije zaslužil tudi dragocen vir za proučevanje ruske socialne in kulturne zgodovine ter laičnih in monastičnih oblik življenja v obravnavanem obdobju. Na svoje veliko presenečenje pa je ob podrobni analizi staroruskih »memoria« odkril, da so ti rokopisi istočasno tudi izredno dragocen vir za historiografsko rekonstrukcijo periodizacije ruske zgodovine. Avtor v obravnavanih »memoria«, nekatere med njimi je analiziral sploh kot prvi, odkriva dogodke iz politične in splošne zgodovine Rusije, od dinastičnih bojov v kijevskem obdobju, preko odklonitve cerkvene unije z Rimom pod Vasilijem II., vojne s Poljsko pod Aleksejem Mihajlovičem, dobrotelčnosti in pobožnosti ruskih carjev do sekularizacijskih posegov carja Petra Velikega ob koncu 17. in v začetku 18. stoletja. Ob tej zgodovinski analizi dela ruske zgodovine ves čas izstopa tesna prepletenost svetne in cerkvene oblasti, ki se občasno dopolnjujeta, še večkrat pa si stojita nasproti v konfliktnem odnosu zaradi jasno izraženih tendenc ruskih vladarjev, da si podrede Cerkev na raven politične in državne ustanove, ki bo zvesta v službi carjevih političnih ciljev.

Poleg verske in politične zgodovine so »memoria« seveda dragocen vir tudi za gospodarsko zgodovino. Samostani so bili tudi v stari Rusiji nedvomno pomembna gospodarska središča. Njihovo ustanovitev